

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Kulturologie – teorie kultury

Liana Exner Balá

**Analýza současného islámského náboženství
z hlediska politické kultury**

**Analysis of the Islamic religion in terms of political
culture**

Disertační práce

vedoucí práce – Prof. PhDr. Vladimír Borecký, CSc.

2008

Jedním z hlavních podnětů k vypracování této práce byla snaha o překonání celospolečenské tendence racionalizovat, vytvářet osobní hodnocení či redukovat společenské a kulturní jevy provázející současné islámské náboženství. Této disertační práci předcházelo vypracování diplomové práce s názvem *Kulturologická analýza posvátného prostoru v islámském náboženství*. Zde však byla nutnost respektovat oblast imaginace, fantazie, představování či intuice zřejmá a jednostranně žádoucí. Oproti tomu v této práci s názvem *Analýza současného islámského náboženství z hlediska politické kultury*, jsou hranice reduktivního a restitutivního přístupu méně ostré a vedly k častějšímu kladení si otázek ověřujících objektivitu vlastní i objektivitu výroků a uvedených faktů citovaných autorů.

Studium jakéhokoliv kulturně-společenského jevu a současné uchování si pohledu kulturního relativismu však není lehký úkol. Studující tak jednoduše může podlehnout celému množství - někdy vzájemně se vylučujících - názorů a úhlů pohledu a ustrnout ve slepém bodě otázek na danou skutečnost, případně danou problematiku redukovat hodnocením, přílišným osobním zaujetím či naopak racionalizací, jež nabízí atraktivní zjednodušené interpretace.

Zakládním metodologickým postupem v této práci bylo vymezit termíny a jejich jazykové použití vzhledem k rozdílnému užívání určitých termínů jednotlivými autory a zavést několik nových, neustálených označení. Dále bylo nutné připomenout původní význam označení, která jsou natolik vžita v každodenním přídělu informací, že se jejich používání někdy stává nejasné až zavádějící.

Jedním z uskupení takových termínů jsou kulturní, politická a geografická označení, která ve svých významech nesou informaci o myšlenkovém dualismu - my a oni. Takový dualismus je v rámci soužití jednotlivých kultur, ať už ve vzájemné pozici kontrakultur, subkultur či kultur existujících paralelně, zcela přirozeným jevem a žádnou kulturně-společenskou novinkou, jak by se mohlo zejména v současných diskusích o islámském náboženství zdát. Nicméně fakt, že v našich myslích pracují kombinace obrazů a symbolů staré i několik tisíc let, prolínající se do našeho vnímání a jednání skrze prostředky současné doby, nemění nic na skutečnosti, že se mnohokrát jedná o stereotypní jednání s vyplývajícími důsledky, projevujícími se někdy kultivovanými, jindy primitivními výpady proti jedné či druhé straně.

Jako příkladně dualistická spojení byly vymezeny kupříkladu termíny dár al-islám/dár al-kufr nebo dár al-salám/dár al-harb – panství islámu, dům islámu/území bezvěrectví, území války – determinující označení míst pod vlivem či kontrolou islámské obce věřících vůči okolnímu světu¹ či další označení v podobě spojení kladených v různých kombinacích nejčastěji do následujících protikladů: Islám a Západ, Z/západ a (Blízký/Střední) V/východ, křesťanská či euroamerická a muslimská či arabská kultura.

Další tématickou oblastí k vymezení bylo stanovení vysvětlení základních rozdílů mezi Sunnity, Šíity a dalšími případnými ideologickými větvemi islámu, přičemž musíme vycházet z faktu, že muslimové nevytvářejí žádný kompaktně uzavřený společenský, etnický či národnostní celek a příslušnost k islámu tedy neznamena (stejně jako je tomu i v ostatních světových náboženstvích) jednotný ideologický přístup. Fakt, že k tomuto náboženství se hlásí kolem miliardy lidí, nám jednoduše nedovolí kategorizovat jev vyskytující se v natolik rozdílných sociálních, kulturních a geografických oblastech. Obecně řečeno, v průběhu rozvoje islámu se vytvořily nejrůznější směry a frakce, které vznikají, zanikají, nejrůzněji se modifikují, prolínají či naopak rozdělují.

Dalšími okruhy určenými k základnímu vymezení patří v této práci islamismus, neofundamentalismus, re-islamizace či post-islamizace, z jejichž kulturně-společenských významů vychází základní východiska této práce, jimž jsou věnována (někdy opakovaně) jednotlivá místa textu této disertační práce:

- Při mezikulturním kontaktu působí v lidských myslích stále archaické imaginární kombinace a ty se prolínají do našeho vnímání a jednání prostředky charakteristickými pro současnou dobu.
- Islám podléhá pozápadňujícím procesům, nejtypičtěji procesům globalizace.
- Neofundamentalismus v islámském náboženství není návratem k náboženské autenticitě, ale dá se spíše považovat za průvodní jev akulturačních procesů.

---

¹ V této souvislosti se dále používá spojení dár as-suhl, které označuje tu část území „nevěřících“, jež s muslimy sjednala jakousi smlouvu, dohodu či pakt zajišťující určité smluvní bezpečí.

- Neofundamentalismus není spojen s prosazováním tradiční muslimské kultury (určité jídlo, oblečení, zvyky apod.), nýbrž s demonstrací a uplatňováním islámských symbolů bez ohledu na jejich kulturní původ.
- Islám prošel procesem re-islamizace, širším kulturním jevem procesu akulturace či dekulturnace, který lze vysvětlit jako krizi původní kultury způsobenou ústupem dominantní západní kultury a změnou kulturní identity.
- Současný islám prochází zároveň procesem post-islamizace – vývojovým mezičlánkem, při kterém dochází k zásadní transformaci vztahu mezi islámským náboženstvím a globální politikou.
- Terorismus jako produkt neofundamentalistických hnutí, který šíří radikální islamisté, není způsobem šíření víry či ideologie typickým pro islámské náboženství. Jedná se o relativně nový jev, který prochází vývojem stejně jako jakýkoliv kulturně-politický fenomén a zároveň jev, který pro svou rozmanitost a nejednoznačnost nelze přesně vymezit.
- Teroristické akty radikálních islamistů jsou příliš medializované, přičemž tato povrchní pozornost a průvodní zjednodušená rétorika vede k nedokonalému chápání kulturně-sociálního vývoje, vyvolávání strachu a nejistoty jak u veřejnosti, tak v akademickém prostředí, což je přesně nepochybně jeden z cílů, kterého chtějí útočníci dosáhnout.

Tato práce průběžně klade důraz na to, aby kromě analýzy islámského náboženství současnosti pojímala tento jev jak prostřednictvím uchopitelných a statisticky zaznamenaných jevů, ale i hlediskem, jakým ho vnímá společnost, neboli jak o něm společnost cítí. Právě zvolený přístup prostřednictvím politické kultury při analýze současného islámského náboženství měl zabránit redukci kulturně-politických jevů na pouhá data, při současné snaze získané poznatky uchopit v co nejširších kulturních souvislostech. Na základě tohoto záměru jsou tedy v úvodu této práce vymezené hypotézy, které by měly charakterizovat současný stav islámského náboženství, eventuálně umožnit odhadnout jeho další vývoj.

Vzhledem k možnosti výběru širokého spektra metodologických přístupů politické kultury je práce částečně věnována možným přístupům k této oblasti, přičemž teoretická osnova vychází z koncepce M. Skovajsy. V rámci uvedení jednotlivých přístupů byly zároveň představovány konkrétní případy a příklady z kulturně-

politického prostředí současného islámského náboženství. Došli jsme k závěru, že ačkoli byly některé přístupy oproti jiným zdůrazněny, není při kulturologické analýze zásadně podstatné držet se přísně zvolené metody, ale snažit se jednotlivé jevy chápat v co nejširším úhlu kontextu s tím náhledem, že každá tématická oblast vyžaduje specifický a jedinečný přístup. Tématické oblasti, kterým je po úvodu do politické kultury věnována pozornost, byly voleny dle předem vytipovaných tématických okruhů, které nás mnohokrát navedly k dalším navazujícím tématickým oblastem.

Jak již bylo výše naznačeno, patrně nejvíce pozornosti je na průřezu celé práce věnováno kulturnímu stereotypu dichotomie, rozdělujícímu vlastní a jiné kultury, přičemž přiřazované hodnoty mohou vykazovat menší či větší míru disproportionality a zahrnují škálu od uvědomování si vlastní kulturní identity a jejího udržování až po radikální nacionalismus a omezování základních lidských práv odlišných kultur.

Z koncepce této práce dále vyplývá, že studium vývoje islámského náboženství prostřednictvím politické kultury nelze pojímat odděleně od základních vývojových trendů euro-americké společnosti, jejíž vliv dostal nebývalých rozměrů zejména po společenských změnách v důsledku procesů modernizace, následné sekularizace, globalizace a deterritorializace. Tyto procesy probíhají díky novodobým prostředkům a jejich dalšímu rozvoji, který umožňuje rozmanité možnosti šíření informací i hmotných předmětů, stejně tak jako nebývalou migraci obyvatel po celém světě. Paralelně se rozvíjejí průvodní jevy těchto společenských a technologických tendencí jako je vyvíjení tlaku prostřednictvím médií, šíření tendenčních informací, obchodu s daty, kriminality spojené s kybernetickým prostředím a další, jak jsou probrány v relevantních částech práce s ohledem na tématickou oblast.

Současně se zmíněnými společensko-technologickými jevy, akulturačními a kulturně-politickými procesy dochází k redefinici jednotlivých kultur, společenství či forem náboženství. V průběhu této práce docházíme k závěru, že nové formy islámského náboženství (zejména ty radikální či sektářské) a jejich výrazové prostředky vznikají jako méně či více radikální reakce na odmítnutí integrace západní kultury do kultury islámské či naopak. Současné projevy

neofundamentalismu v islámském náboženství tedy nelze považovat za náboženské oživení, nýbrž postojový prostředek některých muslimů, čili muslimské menšiny. Tyto projevy se dají označit jako pravděpodobně nejviditelnější průvodní jevy mnohem širšího procesu, jenž Olivier Roy označuje za proces re-islamizace, kdy se principiálně jedná o krizi původní kultury způsobenou ústupem dominantní západní kultury a změnou kulturní identity. Zde vyvstávají otázky, jaké hodnoty islámu lze považovat za tradiční, nicméně toto je otázka, kterou můžeme položit při studiu jakéhokoliv náboženství, které prošlo modifikacemi způsobenými modernizačním procesem. Nicméně v kontextu islámského náboženství souhlasíme s O. Royem, že obecně můžeme za nositele tradičního islámu považovat islámské přistěhovalce první generace, jejichž rozhodnutí emigrovat do států euro-americké civilizace vytváří pravděpodobně nejvýraznější akulturační ohniska. Za další ohniska však lze dále považovat kupříkladu i situaci, kdy domácí muslimská kultura čelí vnějšímu útoku tak, že se bez vlastního rozhodnutí stává kontrakulturou, dále situace dlouhodobých válečných konfliktů, halených do záměrně zavádějící rétoriky náboženských válek atd.

Lze také potvrdit, že současná podoba islámského náboženství se dá označit jako post-islamizační. Post-islamizačním stupněm vývoje jsou myšleny tendence rozvoje islámu řízené vlivy ekonomicko-politické kultury stejně jako je tomu u rozvoje náboženství obecně. Jednotlivci si tedy vybírají formu vyznání a způsoby jeho praktikování podle svých individuálních potřeb, preferencí a hodnot tak, aby si zajistili nezbytnou integraci a sociální životaschopnost v rámci západní kultury a zároveň si alespoň povrchně uchovali kulturní dědictví a stále živou paměť tradic šířených po mnoho generací. Post-islamizační trendy se projevují přetvářením tradičních islámských institucí, redefinicí původních zvyků, norem a hodnot do jiných kontextů či modifikací užívané terminologie, přičemž ani tomuto tradičnímu náboženství se nevyhýbá celosvětový globalizační tlak.

K analýze podoby dnešního islámského náboženství bylo nezbytné provést historický úvod samotného vzniku a vývoje islámského náboženství tak, jak jej známe z dostupných historických materiálů. V rámci historického úvodu bylo nastíněno, jakým způsobem došlo v islámském náboženství k rozštěpení na dvě základní větve sunnitů a ší'itů, které se různě modifikují, rozšiřují i zanikají. Ačkoli mezi oběma

frakcemi vládne velký nepoměr v počtu přívrženců, je třeba zdůraznit, že vzájemně převážně nepopírají legitimitu příslušnosti k islámskému náboženství, ale většinou pouze hodnotí správnost výkladu. Pro celistvý obraz současného islámu byly zmíněny islámské výboje, ale i křížové výpravy, které fakticky ovlivnily kulturní vývoj Evropy, ale zůstávají také v rámci sociální paměti v kulturně-politickém podvědomí a někdy jsou používány nejrůznějšími názorovými zastánci jako silné argumenty pro ten či onen jev současnosti týkající se islámského náboženství nejen v Evropě.

Neopomenutelným milníkem zásadním pro celosvětový vývoj společnosti je proces modernizace, jehož důsledky se projevují v překotných změnách kulturně-sociálního života a zanechávají v něm těžko překonatelné kulturní mezery. Přestože je modernizace v euro-americké civilizaci považována za proces teoreticky ukončený, lze její důsledky a v podstatě další vývoj v islámských společnostech sledovat v různých podobách a vývojových cestách dodnes. K uchopení tohoto jevu byly použity teoretické koncepce klasických i novodobých představitelů západních společenských věd, kupříkladu É. Durkheima a M. Webera nebo S. P. Huntingtona.

Obraz moderní společnosti jako společnosti stále více racionalizované a individualizované se pak odrazil v tezi o snižování sociální významnosti náboženství v pracích současných sociologických teoretiků: v sekularizační koncepci B. R. Wilsona, teorii desakralizace a racionalizace moderního myšlení T. F. O'Dey, v teorii silně individualizovaného a privatizovaného, „neviditelného“ náboženství T. Luckmanna, v aspektu pluralismu a věrohodnosti náboženství P. Bergera a dalších. V duchu snahy o veřejnou angažovanost a rehabilitaci vlastní náboženské tradice v rámci světových náboženství, spíše než samotného vzkříšení náboženství, byla též uvedena teorie deprivatizace J. Casanovy. D. Lužný tematiku sekularizace a deprivatizace shrnuje do nutnosti studia často nereflektovaného pohledu na svět, jenž je v zajetí „*nostalgického paradigmatu*“ (LUŽNÝ, 1999, s. 142). Toto paradigma v sobě zahrnuje čtyři společenské jevy sledovatelné i v atmosféře islámského náboženství:

- (a) Chápání dějin jako úpadku a postupného zániku zlatého věku (spojený s pocitem vykořeněnosti a bezdomoví);

- (b) Pocit ztráty celku – vnitřní pluralismus, sekularizace a roztržičnost sociálních systémů a kultur;
- (c) Přesvědčení o ztrátě individuality a autonomie v pasti světa byrokratického řízení a moderního státu;
- (d) Pocit ztráty jednoduchosti, autenticity a spontánnosti – pocit ztráty ryzích citů (Ibid.).

Dalším velmi významným tématem v této práci je deterritorializace – společenský jev spojený zejména s globalizačními a migračními vlivy. V důsledku cestování, transferu velkého množství obyvatel a informací dochází k uvolňování sepejetí náboženství a kultury s původní oblastí. Místně obecně sdílené hodnoty a stereotypy se přesouvají ze společenství na jednotlivce, kteří si v rámci svého individuálního rozvoje vybírají vzorce chování, jejichž nositeli se potom stávají. Koncepce deterritorializace je probrána v duchu teorií Oliviera Roye, který v tomto ohledu nachází a sleduje široké souvislosti.

Po přiblížení uvedených kulturně-společenských koncepcí se tato práce věnovala významnému tématu radikálního islamismu v islámském náboženství. Bylo zdůrazněno, že při studiu radikálního či extrémního islamismu, případně neofundamentalismu je namístě zohlednit co nejširší úhel pohledu tak, aby nedocházelo ke zkresleným a informačně prázdným obhajobám tohoto náboženství na straně jedné a odsuzování a zjednodušování na straně druhé. Byly proto rozebrány jednotlivé aspekty extrémistického islamismu s ohledem na náboženskou symboliku, kterou v sobě tato hlediska nesou. Jednalo se nejprve o snahu přiblížit jednotlivé aktéry teroristického jednání – jejich motivace, možný psychologický profil, zázemí, sebereflexi. Můžeme shrnout slovy E. Souleimanova: *„Moderní psychologické a psychiatrické výzkumy (...) přinesly poměrně přesvědčivá zjištění, že za většinou teroristických činů nestojí choromyslný šílenec, jehož chování je podmíněno vrozenou či v mládí vypěstovanou duševní chorobou. Je tomu spíše naopak, což poměrně logicky odráží fakt, že především organizovaný terorismus využívající nejrůznějších moderních technologií vytváří poměrně značné požadavky na jednotlivé členy skupiny. Na druhou stranu je v této souvislosti třeba zdůraznit, že i když mentální (ne)zdraví není zjevně příliš vhodným hlediskem ke konceptualizaci*

fenoménu terorismu, je při analýzách jistě důležité počítat s vlivem, který může na teroristovo mentální zdraví mít členství v přísně organizované a uzavřené skupině“ (Souleimanov, 2006, s. 105). Kromě jiného bylo dále konstatováno, že právě náboženské podhoubí znásobuje efektivitu a motivaci k teroristickým činům tím, že se jedná o jakési performativní jednání s možností získat určitou popularitu, statut pro sebe či svou rodinu, byť za cenu oběti vlastního života. S představou násilných útoků jako aktů performativního charakteru souvisejí i další probrané prvky jako jsou jejich cíle, sdělení či z kulturologického hlediska velmi zajímavý aspekt – symbolické načasování. Pozornost byla dále věnována transformaci demonstrováných významů, kdy se například některé původně profánní akty z nejrůznějších důvodů halí teprve ex-post do náboženského kontextu tak, aby dosáhly určité legalizace či efektivity. Dalším příkladem je předpoklad, že akty teroru nejsou projevem moci daných radikálních skupin, ale naopak jakýmsi posledními záchvěvy rozpadající se instituce.

Následující tématický celek se i nadále věnoval problematice terorismu, zejména otázce, jaké jevy lze jako terorismus označovat. Cyklicky bylo opět navázáno na etno- či kulturně-centrické myšlení, které v nejrůznějších souvislostech podvědomě i vědomě využívá i zneužívá jedince, skupiny i celé společnosti, státy a kultury. Zároveň jsme narazili na obvyklou problematiku zjednodušování nejrůznější související terminologie či její nerovnovážného užívání, a to zejména v souvislosti s nejrůznějším skloňováním slova terorismus. Tedy nelze než souhlasit s následujícím shrnutím R. Souleimanova: „*Terorismus je velmi rozmanitý fenomén a jakákoli jeho konceptualizace je velmi ošidná*“ (Ibid., s. 109).

Po historickém exkurzu do islámského náboženství a jeho vývoji do současnosti navázal další tématický celek, věnující se historickému přehledu kulturně-politických událostí v rozmezí zhruba posledních pětadvaceti let v koncepci Američana Richarda A. Clarka, jenž v průběhu své pracovní kariéry zastával nejrůznější posty, zejména v Radě pro národní bezpečnost během vlády prezidentů R. Reagana, G. Bushe st., B. Clintona a G. Bushe ml. Díky své práci se stal výjimečným představitelem působícím v oblasti politiky Bílého domu pro národní bezpečnost, ale také významným pozorovatelem vývoje událostí a zásahů vůči extrémistickým organizacím. Měl možnost zblízka porovnat zvolený přístup a strategie zejména

posledních čtyř amerických prezidentů, jejichž rozhodnutí má velký vliv na další charakter vývoje nejen islámského náboženství. Čtyři tématické celky, rozdělené podle období vlády čtyř amerických prezidentů (R. Reagana, G. Bushe staršího, B. Clintona a G. W. Buse mladšího) rozebírají dotčené historické události a další navazující souvislosti, které nám připadaly ve studovaném kontextu důležité či zajímavé. Takto byly do této části práce také vloženy další kapitoly s názvem Islámské bankovníctví, Kybernetické hrozby či Islamismus v Evropě a další témata, která jsou velmi zajímavá a hodná pozornosti, jelikož se týkají každodenního života a ukazují čistý průřez tradičních náboženských praktik a zároveň profánních úkonů moderní společnosti.

Shrneme-li stručně, islámské náboženství prochází ve všech geografických oblastech modifikacemi, které úzce souvisí s celkovými místními společenskými proměnami. V současné době jsou viditelné zejména znepokojující prvky změn v islámském náboženství, jako jsou například projevy radikálního neofundamentalismu. Z této práce nicméně vyplývá, že se jedná spíše o potřebu muslimů překonat dekulturnizační procesy, což vede k naslouchání duchovním vůdcům, fungujících v rolích náboženských předáků. Z předchozího rozboru však vyplynulo, že tito náboženští vůdcové nejsou jediným možným zdrojem idejí pro muslimy, což je výzva nejen pro islámské náboženství, ale pro celosvětový společenský vývoj.

Seznam literatury:

BERGER, Peter Ludwig. Protestantism and the Quest for Certainty. *The Christian Century*, b.d.; dostupné na www: <<http://www.religion-online.org>>, 2003.

BORECKÝ, Vladimír. *Imaginace a kultura*. Praha: Karolinum, 1996.

CORUM, James S. *Fighting the War on Terror. A Counterinsurgency Strategy*. St. Paul (USA): Zenith Press, 2007.

CASSIRER, Ernst. *Filosofie symbolických forem II. Mytické myšlení*. Přeložil Petr Horák. Praha: OIKOYMENH, 1996.

CLARKE, Richard A. *Strategie války proti terorismu*. Přeložila Hrdličková. Praha: Alfa Publishing, 2005.

ČEJKA, Marek. *Izrael a Palestina. Minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*. Brno: Centrum strategických studií, 2005.

DENNY, Frederick M. *Islám a muslimská obec*. Přeložila Kateřina Hronová. Praha: Prostor, 1999.

DURKHEIM, Émile. *Elementární formy náboženského života. Systém totemismu v Austrálii*. Přeložila Pavla Sadílková. Praha: OIKOYMENH, 2002.

ELIADE, Mircea, **CULIANU**, Ioan Petru. *Slovník náboženství*. Přeložil Milan Lyčka. Praha: Český spisovatel, 1993.

ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Přeložila Eva Streibingerová. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994.

FUKUYAMA, Francis. *Budování státu podle Fukuyamy*. Přeložil Jan Havlík. Praha: Alfa Publishing, 2004.

FUKUYAMA, Francis. *Velký rozvrat. Lidská přirozenost a rekonstrukce společenského řádu*. Přeložil Alena Faltýsková. Praha: Academia, 2006.

GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur. Vybrané eseje*. Přeložili: Hana Červinková, Václav Hubinger a Hedvika Humlíčková. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2000.

HADDAD, Yvonne Yazbeck. *Muslims in the West. From Sojourners to Citizens*. New York: Oxford University Press, 2002.

HOLM, Nils G. *Úvod do psychologie náboženství*. Přeložil Karel Balcar. Praha: Portál, 1998.

HAGAN, Kenneth J., **BICKERTON**, Ian J. *Unintended Consequences. The United States at War*. London: Reaktion Books Ltd, 2007.

HOFSTEDE, Geert, **HOFSTEDE**, Gert Jan. *Kultury a organizace. Software lidské mysli*. Přeložil Luděk Kolman. Praha: Linde nakladatelství, 2007.

HOURANI, Albert. *A History of the Arab Peoples*. London: Faber and Faber, 1991.

HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Přeložil Ladislav Nagy. Praha: Rybka Publishers, 2001.

CHOMSKY, Avram Noam. *Moc a teror. Přednášky a rozhovory uskutečněné po 11.9.* Přeložila Martina Falvey. Praha: Mezera, 2007.

JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe, Tavistocké přednášky*. Přeložil Kristina Lukášová-Černá. Praha: Academia, 1993.

JUERGENSMEYER, Mark. *Teror v mysli boží. Globální vzestup náboženského násilí*. Přeložil Tomáš Suchomel. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

KEPEL, Gilles. *Válka v srdci islámu*. Přeložili Olga a Zdeněk Velíškovi. Praha: Karolinum, 2006.

Korán. Přeložil: Ivan Hrbek. Praha: Odeon, 1991, cit. 18:30/31.

KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ. Historická paměť a současná krize*. Praha: Vyšehrad, 2002.

LÉVI-STRAUSS, Claude. *Myšlení přírodních národů*. Přeložil Jiří Pechar. Liberec: Dauphin, 1996.

MCLUHAN, Marshall. *Člověk, média a elektronická kultura – Výbor z díla*. Přeložili Irena Příbylová, Martin Krejza. Brno: Jota, 2000.

MENDEL, Miloš. *Islámská výzva. Z dějin současnosti politického islámu*. Brno: Atlantis, 1994.

MENDEL, Miloš, **OSTŘANSKÝ**, Bronislav, **RATAJ**, Tomáš. *Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*. Praha: Academia, 2007.

MILLER, Zdeněk. *Islám. Historie a současnost*. Praha: NS Svoboda, 1997.

OTTO, Rudolf. *Posvátno. Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Přeložil Jan J. Škoda. Praha: Vyšehrad, 1998.

PAVLINCOVÁ, H. a kol. *Slovník Judaismus Křesťanství Islám*. Praha: Mladá fronta, 1994.

ROŠ, Novinky (Právo), dostupné na WWW: http://www.novinky.cz/zahranicni/dansti-kresliri-parodii-na-islam-se-skryvaji_76763_6qa50.html [vyšlo nedat.; cit. 24.8.2007].

ROŠ, Novinky (Právo), dostupné na WWW: <http://www.novinky.cz/zahranicni/dansti-kresliri-parodii-na-islam-se-skryvaji_76763_6qa50.html> [vyšlo nedat.; cit. 30.8.2007].

ROY, Olivier. *Globalised Islam, The Search for a new Ummah*. New York: Columbia University Press, 2004.

SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, 2000.

SOULEIMANOV, Emil a kol. autorů. *Terorismus, válka proti státu*. Praha: Eurolex Bohemia a.s., 2006.

SKOVAJSA, Marek. *Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky*. Praha: Karolinum, 2006.

ŠUKRÍ, Muhammad. *Nahý chleba*. Přeložili Anna a Erik Lukavští. Praha: Agite/Fra, 2006.

TOYNBEE Arnold. *Lidstvo a Matka Země. Vyprávění o dějinách světa*. Přeložil Viktor Faktor. Praha: Práh, 2001.

TROJAN, Jakub Schwarz. *Moc víry a víra v moc*. Praha: OIKOYMENH, 1993.

VERNET, Juan. *Arabské Španělsko a evropská vzdělanost*. Přeložil Jiří Kasl. Brno: L. Marek, 2007.

WAISOVÁ, Šárka. *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2005.

WARRAQ, Ibn. *Proč nejsem muslim. Nekompromisní kritika islámského fundamentalismu*. Přeložil Dan Drápal. Olomouc: Votobia, 2005.

WEBER, Max. *Sociologie náboženství. S úvodní studií M. Havelky*. Přeložil Miloš Havelka. Praha, Vyšehrad, 1998.

WILSON, Bryan. *Religion in Sociological Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 1982.